

and social security, the creation of pension funds, social care and their overall organizational schemes through the Ministry of Labour and Social Policy and the Ministry of Agriculture and Rural Development; Ministry of Health. Pension issues arose sharply for all segments of the population.

The attention on the issue of increasing the level of security of the family, which is activated by the government planned to implement the prospects of financial instruments to improve the demographic situation in Poland. Solve overcome the so-called Soviet «principle of egalitarianism» way of providing financial support to the poorest Poles and large families.

Key words: social security, social security, pension reform, the Polish system of social insurance, social insurance administration, insurance savings, social security, social benefits, the budget law.

Стаття надійшла 26 квітня 2016 р.

УДК 338.24;339.976.2

**Х. І. Цвайг,
Н. В. Галайко**

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО ПРОГРАМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ ДО ВІТЧИЗНЯНИХ УМОВ

Розглянуто історичний вимір становлення інституту державних цільових програм та досвід світових систем господарювання, зокрема американської моделі, моделей Західної та Східної Європи, японської та моделей інших розвинених країн, використання економічного програмування для вирішення проблем соціально-економічного розвитку.

Доведено, що для виконання функцій державного регулювання та вирішення нагальних завдань у всіх сферах життєдіяльності суспільства необхідні окреслення нових напрямів перспективного розвитку та передбачення наслідків багатьох господарських явищ.

Ключові слова: державне регулювання економіки, економічне програмування, державні цільові програми, державні програми економічного і соціального розвитку.

Постановка проблеми. Криза політичних, економічних, фінансових та інших процесів, що охопила Україну останніми роками, призвела до падіння виробництва у всіх галузях національної економіки,

різкої поляризації суспільства на багатих і бідних, знецінення моральних та етичних норм, зниження соціально-економічного рівня розвитку країни. Застосування заходів щодо відтворення і поступового зростання соціально-економічних показників розвитку країни можливе лише на державному рівні, оскільки вони збиткові і не приваблюють комерційні структури. Зазначені проблеми на національному рівні розв'язуються за допомогою методів державного регулювання. Одними з найдієвіших інструментів захисту національних інтересів держави є прогнозні, програмно-цільові методи управління, позаяк для вирішення нагальних завдань у всіх сферах життєдіяльності суспільства потрібно окреслити нові напрями перспективного розвитку та передбачати наслідки багатьох господарських явищ.

Стан дослідження. Проблема державного програмування розвитку національної економіки стала об'єктом досліджень багатьох вітчизняних учених, з-поміж яких вирізняються М. Азаров, О. Амошина, Б. Бабін, В. Бесєдін, В. Вишнеvsька, В. Геєць, Л. Гринів, Б. Данилишин, В. Захарченко, І. Ковтун, В. Кравців, О. Макарова, І. Малярчук, І. Михасюк, В. Пила, Д. Стеченко, М. Чумаченко. Проте життя ставить щораз нові завдання. Отже, розгортання негативних соціально-економічних процесів в Україні вимагає поглиблення теорії й практики програмно-цільового прогнозування, подальшого вдосконалення організації розробки цільових програм, моніторингу їх реалізації та інформаційного забезпечення системи управління ними. Особливо це стосується вдосконалення програмно-цільових методів управління національною економікою в умовах макроекономічної нестабільності.

Метою статті є оцінка зарубіжного досвіду розроблення державних цільових програм та проведення комплексного аналізу застосування методів економічного програмування для регулювання процесів розвитку національної економіки у різних країнах світу. Оскільки без вивчення цих питань є неможливим віднайдення нових підходів до вдосконалення державного цільового програмування економіки України та виведення її з кризового стану.

Виклад основних положень. Важливе місце в системі державного регулювання національним господарством посідає програмування його економічного і соціального розвитку. Загалом під програмою розуміється документ, що визначає цілі та стратегію вирішення економічних і соціальних проблем розвитку, є комплексною системою ефективних шляхів і конкретних заходів у досягненні зазначених цілей, узгоджених за термінами їх реалізації. Саме з незадовільним рівнем реалізації та недосконалістю програм економічного і соціального розвитку пов'язаний комплекс кризових явищ, що наростають в Україні

останнім часом. Саме тому нині гостро постає проблема з удосконалення методики формування та реалізації державних програм.

Економічне програмування увійшло до практики державного регулювання економіки в другій половині ХХ ст. Особливо його позиції зміцнилися після Другої світової війни, коли відродження європейських держав здійснювалося за допомогою національних антикризових і антиінфляційних програм. В основі державного економічного програмування в зарубіжних країнах лежать кейнсіанські моделі економічного зростання, некейнсіанські теорії, котрі об'єднують системний аналіз, методи прогнозування й інші інструменти державного регулювання [1].

Особливе зацікавлення становить досвід державного економічного програмування, накопичений у США. У 1933 р. при президентові Ф. Рузвельті США, долаючи Велику депресію, стали вперше використовувати запозичене у СРСР державне регулювання народного господарства, і найперше – розробляти різні цільові програми. Так, федеральним урядом США в 30-ті рр. ХХ ст. було прийнято програму з розвитку виробництва в долині річки Теннесі. Серед перших у США були також програми, спрямовані на розвиток сільського господарства як галузі, ефективне функціонування якої мінімізує соціальне напруження за рахунок виробництва у достатній кількості продуктів харчування і зниження цін на продовольство [1]. Показовими у той час для США були реалізації програм боротьби з безробіттям, з повеннями й ерозією землі, федеральної програми космічних досліджень США 1940–1960 рр. ХХ ст.

Розробленням державних цільових програм займається більшість країн Європи та Азії. Цілеспрямоване інвестування через посередництво державних цільових програм забезпечило економічне зростання у Великобританії, Німеччині та Японії. Таким же шляхом відбувалася реструктуризація економіки країн Південно-Східної Азії [2, с. 306].

Державні цільові програми в країнах Заходу служать також інструментом структурної політики. Важлива роль відводиться цільовим програмам у розвитку виробничої, соціальної інфраструктури, сфери науково-дослідних і конструкторських робіт і військово-промислового комплексу [1].

У Франції елементи державного програмування застосовували ще у 20-х роках ХХ ст. – це, зокрема, програма оздоровлення сільського господарства («план Тардьє»), програма боротьби з безробіттям («план Марке»), план соціально-економічного розвитку країни [3, с. 29–30]. До позитивних сторін французького програмування слід

віднести методологію розробки планів: починаючи з 1984–1988-х рр., вони розробляються, виходячи з проблем регіонів [4, с. 258].

Державне регулювання у Великобританії еволюціонувало від повного невтручання у справи економіки до все ширшого вторгнення в господарське життя. На початку ХХ ст., завдячуючи Л. Джорджу та У.Черчиллю, урядом було закладено основи для соціальної програми, яка передбачала громадські роботи з метою боротьби з безробіттям. Реалізація цієї програми забезпечувала високу зайнятість, яка була розподілена по всій території країни; через це більшість людей отримували заробітну платню замість допомоги у зв'язку з безробіттям, що означало посилення купівельної спроможності, яка, своєю чергою, стимулює торгівлю. Приблизно в 1980–1990-х рр. у Великобританії почали впроваджувати систему «нового менеджменту» в державне управління, роблячи його все більше ринковим і клієнтозорієнтованим, виділяючи публічні послуги і поступово розширюючи практику передачі їхнього надання в приватний сектор на ринкових умовах (програма «Наступні кроки») [5].

Через вдале поєднання ринкових механізмів із державним регулюванням ще наприкінці ХІХ ст. бідну селянську Швецію було виведено на рівень високорозвинених країн із ефективною, соціально орієнтованою економікою. У зв'язку з цим і виник термін «шведська модель». Основними цілями соціально-економічної політики, які було впроваджено в життя країни через державні цільові програми, стали: підтримка високої і стабільної зайнятості та регіональної економічної рівноваги; швидке економічне зростання; вирівнювання прибутків населення; досягнення стабільності та прийнятності цін; охорона довкілля; можливість і задоволеність роботою; зростання допомоги країнам, що розвиваються.

Систему державного економічного програмування Японії можна розділити на три чітко окреслені ланки – по-перше, «якісні плани», тобто довгострокові програми-прогнози, котрі призначені для виявлення загальної картини майбутнього країни («план Танака», «Третій комплексний план національного розвитку»); по-друге, прийняті урядом середньострокові державні плани, в яких зосереджено комплекс заходів для вирішення проблем в економічній і соціальній сферах на найкоротший термін, зазвичай до 5 років; і по-третє, щорічне бюджетне планування, яке можна розглядати як короткострокові програми на один рік [6, с. 160].

Родзинкою японської політики є вдала методика подолання кризових явищ (нафтова криза 1973р., криза «високої єни»). Серед основних напрямів, яких дотримувались урядовці під час таких процесів,

були: зміна промислової структури; залучення закордонних інвестицій; підвищення продуктивності праці на основі науково-технічного прогресу; здійснення антидепресивної політики уряду, котрий у період погіршення загальноекономічної кон'юнктури збільшував асигнування на громадські будівельні роботи, знижував податки і ставку облікового відсотка банку. Крім того, державні цільові програми в Японії зазвичай є засобом стимулювання нових, наукоємних, галузей, таких як електроніка, робототехніка і розробка інформаційних систем.

За даними Інституту світової економіки, у Німеччині домінують два екстремуми державного регулювання. З одного боку, виділяються галузі, в яких є ефективним ринково-конкурентне регулювання, і тому немає потреби в державному ринково-організаційному мезоекономічному регулюванні (наприклад, галузі переробної промисловості), а з іншого – існує велика група галузей з доволі сильним державним регулюванням (до них належать кам'яновугільна і металургійна промисловості) [7, с. 38].

«План Натана», розроблений в 1954 р. за участю експертів ООН, розпочав процес державного планування у Південній Кореї. Ця програма передбачала: розширення зв'язків з ринками промисловорозвинених країн; введення експортного сектора економіки в систему міжнародного розподілу праці; пріоритетне інвестування в конкурентоспроможні галузі; контроль держави за виробництвом. У державних планах Південної Кореї особливої уваги надають підтримці фінансово-промислових груп, динамічний розвиток та орієнтація яких на зовнішній ринок сприяли їх перетворенню в транснаціональні корпорації («Самсунг», «ДЕУ», «Хенде» та інші).

Основні напрями державних програм економічного і соціального розвитку розглянутих країн подано у таблиці.

Аналізуючи становлення економічного програмування, доцільно було б визначити роль державних регіональних програм, які посідають чільне місце в економіці розвинених держав. У таких країнах, як Японія, Великобританія, Швеція, Франція та інших, регіональні програми тісно взаємопов'язані з державними програмами та охоплюють дією всю територію. США, ФРН, Канада, Норвегія та деякі інші країни здійснюють часткове регіональне програмування, що охоплює окремі регіони і не пов'язане із загальноекономічним державним програмуванням.

Високорозвинені країни продовжують удосконалювати форми і методи регіональної політики. Поряд із прямим адміністративним впливом щораз більшого поширення набувають засоби непрямої дії: створення за державні кошти необхідної інфраструктури на територіях

нового освоєння, зменшення або повне звільнення від податків, зниження мита на устаткування в депресивних районах, створення в них наукових комплексів, які стають центрами тяжіння для індустріального розвитку територій, прийняття законів стосовно вільних економічних зон.

Таблиця

Основні напрями державних програм економічного і соціального розвитку в зарубіжних країнах*

Країна	Напрямки державних програм економічного і соціального розвитку
Швеція	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка високої і стабільної зайнятості та регіональної економічної рівноваги; – швидке економічне зростання; – вирівнювання прибутків населення; – досягнення прийнятності стабільності цін; – охорона довкілля; – заможність і задоволеність роботою; – зростання допомоги країнам, що розвиваються
Японія	<ul style="list-style-type: none"> – зміна промислової структури; – залучення закордонних інвестицій; – підвищення продуктивності праці на основі науково-технічного прогресу; – стимулювання нових, наукоємних, галузей, таких як електроніка, робототехніка і розробка інформаційних систем
Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток виробничої і соціальної інфраструктури; – розвиток сфери науково-дослідних і конструкторських робіт; – підтримка традиційних галузей промисловості (вугільної галузі, чорної металургії), а також галузей з тривалим інвестиційним циклом і низькою рентабельністю
Південна Корея	<ul style="list-style-type: none"> – розширення зв'язків з ринками промислово розвинених країн; – введення експортного сектора економіки в систему міжнародного розподілу праці; – пріоритетне інвестування в конкурентоспроможні галузі; – контроль держави за виробництвом; – підтримка фінансово-промислових груп, динамічний розвиток та орієнтація яких на зовнішній ринок сприяли їх перетворенню в транснаціональні корпорації

* Складено на основі джерел 1; 5; 6; 7.

Також уряди розробляють програми розвитку депресивних районів, приймають спеціальні рішення відносно державних замовлень на продукцію, яка виробляється в них. Майже усі розвинені країни практикують скорочення термінів амортизації в слаборозвинених районах, що прискорює технічний прогрес і розвиток регіону загалом; встановлюють нижчі тарифи за користування електроенергією, водою, землею та інше.

У Німеччині багатьма законами звільняються від оподаткування новобудови у депресивних місцевостях. До речі, тут упродовж останніх десятиріч функціонувало майже 3000 науково-дослідних інститутів, товариств і асоціацій, що займались питаннями територіального планування та прогнозування. Подібною є ситуація в Японії, Канаді, Італії, Бельгії, Нідерландах і багатьох інших країнах зі змішаною економікою.

Польщею було засновано національні інструменти підтримки сільського господарства через використання механізму бюджетних субсидій, запроваджено Програму активізації сільської місцевості та Секторну операційну програму модернізації переробних підприємств і розвитку сільської місцевості. Для управління програмами розвитку створено спеціалізовані структури. Наприклад, для управління розвитком агропромислового сектора започатковано діяльність Агенції аграрного ринку та Агенції реструктуризації і модернізації сільського господарства [8].

Власні доходи місцевих бюджетів у багатьох розвинених країнах не входять до складу доходів бюджетів, вищих за рангом і, таким чином, не регулюються згори. Місцеві бюджети тут складають від 70% до 98% всього бюджетного фінансування; насамперед таким підходом вирізняються Сполучені Штати Америки, Австрія, Швеція, Швейцарія, Іспанія та інші. В Японії, Франції, Бельгії та Фінляндії фінансова автономія місцевих бюджетів знаходиться на рівні 55–70%. Основу їх фінансової самостійності становлять місцеві податки і місцеві надбавки до загальнодержавних податків.

Автономія місцевих бюджетів у США та скандинавських країнах здебільшого забезпечується завдяки місцевим податкам – майновому та податку на успадковану нерухому власність. У США прямі місцеві податки становлять майже 80% поточних доходів, у Швеції – 64,3%, у Норвегії – 55,2%.

Повноваження органів влади різних рівнів та їх вплив на регулювання економічних процесів у розвинених країнах мають як схожі тенденції, так і значні відмінності. У більшості країн ЄС місцева влада володіє достатніми можливостями для проведення власної економічної

політики. Одночасно вона втілює у життя рішення, прийняті на національному рівні. Таким чином відбувається поєднання двох рівнів регулювання: державна влада зберігає контрольні повноваження, а рішення державних проблем місцевою владою дає змогу враховувати територіальну специфіку.

У Німеччині адміністрація земель організована як адміністрація справжніх держав. Тут створено земельні міністерства з центральними й місцевими службами та самостійні адміністрації земель, а не федерації.

У країнах ринкової економіки існує відмінність між обов'язковими і дозволеними функціями, тобто між статутними повноваженнями місцевого уряду та обов'язками, які йому дозволено виконувати як додаткові до обов'язків центральної влади [9, с. 57].

Найбільших успіхів на шляху до відновлення програмно-цільового методу управління серед пострадянських країн досягла Російська Федерація. Розроблені її федеральні цільові програми (ФЦП) у 90-х рр. ХХ ст. стали міцним важелем забезпечення територіальної єдності, зміцнення економічних зв'язків регіонів новоствореної держави. Специфіка розподілу влади в РФ призвела до того, що уряд мав повноваження винятково у сфері ФЦП. Водночас окремі програми діють на підставі указів президента РФ, а уряд виступає суто в ролі їх відповідального виконавця [10, с. 23].

Уваги заслуговує програма «Дороги Росії». У ній на основі комплексного програмно-цільового підходу передбачено вирішення питань удосконалення і розвитку дорожньої мережі країни шляхом збалансованого планування всіх видів дорожніх робіт – будівництва, реконструкції, ремонту і підтримки автомобільних доріг.

Проаналізувавши та узагальнивши досвід низки пострадянських держав, чиї правові системи за власними ознаками є найбільш схожими до вітчизняної (Російська Федерація, Республіка Білорусь, Республіка Казахстан), можна дійти висновку, що для них є характерним подібне розуміння засобів та функцій програмного регулювання. Зокрема, в цих державах порядок розроблення та реалізації програм регламентується спеціальними актами законодавства, правові програми розподіляються на програми розвитку й цільові програми, програмне регулювання пов'язується з категоріями державного планування та прогнозування. Водночас правове забезпечення процесів розроблення програм, їх реалізація та контроль за виконанням є дещо варіативними навіть для цих країн і потребують додаткових наукових досліджень.

Висновки. Отже, зарубіжними країнами накопичено великий досвід державного програмування соціально-економічних процесів на

макроекономічному та регіональному рівнях. Формою реалізації структурного програмування, яка в більшості країн світу індикативна, є національне планування, що має на меті довгострокову оптимізацію національної галузевої структури [11].

Планові та прогнозні документи в розвинених країнах націлені на задіяння таких регулюючих факторів, як цінова й податкова політика, дотаційні механізми, вирішення митних проблем, використання ресурсного потенціалу тощо, котрі здебільшого діють не як методи адміністративної заборони, а як шляхи економічного заохочення або стримування тих чи інших процесів.

У підсумку, варто зазначити, що теоретичний та практичний закордонний досвід, який набуто в сфері державного програмування економічного і соціального розвитку, може бути використаний в умовах сучасної України. Крім того, існують окремі міждержавні угоди, що регламентують сумісну діяльність у сфері виконання цільових програм, до яких приєдналася й Україна.

1. Малярчук І. А. Проблеми формування та реалізації державних цільових програм / І. А. Малярчук // Проблеми національної безпеки. – 2007. – № 10. – С. 14–18.

2. Адміністративно-територіальний устрій та сталий розвиток регіону (концептуальні основи та методологія): монографія / В. М. Бабаєв, Л. Л. Товажнянський та ін. – 2-ге вид. – Харків: НТУ «ХПІ», 2008. – 316 с.

3. Осипов Ю. М. Государственное программирование капиталистической экономики (на примере Франции): монография / Ю. М. Осипов. – М.: Московский ун-т, 1979. – 179 с.

4. Снігова О. Ю. Забезпечення національних інтересів України в сфері регіонального розвитку / О. Ю. Снігова, О. Ф. Новікова // Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, економічне зростання: праці всеукр. наук. конф. – Донецьк: Донецький національний університет, 2000. – С. 257–259.

5. Солових В. П. Концепція соціальної держави та її вплив на державне управління / В. П. Солових // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць. – № 2 (36). – Х.: В-во ХРІ НАДУ «Магістр», 2009. – С. 71–80.

6. Зайцев В. К. Система национальных счетов и государственное программирование в Японии / В. К. Зайцев. – М.: Наука, 1984. – 225 с.

7. Нестеренко В. Державне регулювання в соціальному ринковому господарстві ФРН / В. Нестеренко, В. Рокоча // Економіка України. – 1994. – № 5. – С. 38–46.

8. Власов В. Система підтримки сільського господарства Польщі / В. Власов, М. Оніщук // Економіка України. – 2005. – № 8. – С. 86–90.

9. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці: монографія / В. А. Поповкін. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.

10. О некоторых проблемах формирования и реализации федеральных целевых программ (отдельные иллюстрации и комментарии). – М.: Ин-т компл. страт. исследований, 2003. – 68 с.

11. Дячек В. В. Порівняльний аналіз державного індикативного управління в розвинутих країнах на сучасному етапі / В. В. Дячек // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія «Економіка». – 2014. – Вип. 2. – Т. 19. – С. 97–104.

Цвайг Х. И., Галайко Н. В. Зарубежный опыт государственного программирования социально-экономического развития и возможности его адаптации к отечественным условиям

Рассмотрено историческое измерение становления института государственных целевых программ и опыт мировых систем хозяйствования, в частности американской модели, моделей Западной и Восточной Европы, японской и моделей других развитых стран, использование экономического программирования для решения проблем социально-экономического развития. Доказано, что для выполнения функций государственного регулирования и решения неотложных задач во всех сферах жизнедеятельности общества необходимо определить новые направления перспективного развития и предвидеть последствия многих хозяйственных явлений.

Ключевые слова: государственное регулирование экономики, экономическое программирование, государственные целевые программы, государственные программы экономического и социального развития.

Tsvaig Kh. I., Halaiko N. V. Foreign Experience of State Programming of Social and Economic Development and Its Possibilities to Adapt to Domestic Conditions

Historical dimension of institution formation of state targeted programmes and experience of world economic systems, American model, Western and Eastern Europe models, Japanese model and models of developed countries in particular, usage of economic programming for solving social and economic problems are studied in this article. It is emphasized that in order to use state regulation functions and accomplish present tasks in all spheres of living environment of society, it is necessary to define new directions of perspective development and foresee consequences of all economic phenomena.

Directions of state programming of social and economic development in Ukraine on macroeconomic and regional levels were introduced. One of them is the study of foreign experience of state programming of economic and social development and its adaptation to native conditions. Since planned and predictive documents in these countries are targeted at involving price and tax policy, grant mechanisms, solving customs problems, using resource potential etc., they are generally effective in case of economic stimulation and suppression of some processes in the majority of cases. Development directions of state programmes of economic and social development in foreign countries cover all the important indices of national economy. In Western Europe these programmes are focused on development of industrial and social infrastructure, research and design spheres,

support of traditional industry branches and branches involving prolonged investment cycle and low profitability.

It is claimed on the basis of performed research that past experience and present processes practice show that holding of economic balance and gradual movement in the direction of market development model, not only in Western Europe and North America, but also in the developing countries, moving in the direction of administrative command system, are possible only through planning and prediction. It concerns not only macro level processes, but also regional economy.

Key words: *state economy regulation, economic programming, state targeted programmes, state programmes of economic and social development.*

Стаття надійшла 12 квітня 2016 р.

УДК 657

**С. Є. Шутка,
Г. М. Воляник**

ПРОДАЖ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ: БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ТА ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК

Сфера зовнішньоекономічної діяльності визначає необхідність проведення розрахунків із закордонними партнерами в іноземній валюті, які знаходять своє відображення в системі бухгалтерського обліку з урахуванням вимог чинного законодавства. У науковій статті розглянуто проблемні питання методології та методики обліку операцій з продажу іноземної валюти відповідно до П(С)БО та податкового законодавства. Запропоновано методичні підходи до вдосконалення обліку операцій, що досліджуються.

Ключові слова: *зовнішньоекономічна діяльність, бухгалтерський облік, податковий облік, іноземна валюта, продаж іноземної валюти, валютний курс, курсова різниця.*

Постановка проблеми. Упродовж останніх років значно активувалася зовнішньоекономічна діяльність суб'єктів господарювання. Розширення ринків збуту, неможливість функціонування компаній лише в межах внутрішнього ринку країни та необхідність співпраці з міжнародними контрагентами вимагають від партнерів здійснення товарно-грошових відносин, які втілюються в обміні однієї валюти на іншу. Забезпечує виконання цього процесу особливий ринок, на якому можна вільно продавати й купувати валюту. Без такої можливості економічні контрагенти не могли б реалізовувати свої валютні відносини, оскільки не мали б іноземної валюти для здійснення зовнішніх розрахунків.